

Selçuklular ve Trablusşam'daki Benî Ammâr ile İlişkileri¹

Yazan: Ömer Abdusselam TEDMÜRÎ

Çeviren: Abdulhamit DÜNDAR

Avrupa'da Haçlı Hareketinin Habercileri

18-28 Kasım 1095 (h. 488) tarihleri arasında, o sıralar Fransa'da bir inceleme gezisinde olan "Papa II. Urban"ın öncülüğünde 300 Hıristiyan din adamının katılımıyla Clermont Konsili düzenlendi. Konsilin oturumlarının sonunda Papa şu sözleriyle Hıristiyanları Müslümanlara karşı sefere çağırdı: "Müslümanları tam olarak cezalandırmak için Hıristiyan ordusunun onlara karşı savaşması gerekmektedir."² Katılanların tezahüratları arasında Papa, konuşmasını "Tanrı böyle istiyor" sözleriyle bitirdi. Onun bu çağrısı, o vakitler Avrupa'nın batısındaki kahir ekseriyeti fakirlerden oluşan kesim tarafından destek gördü. Zira onlar bu çağrıda, kendilerini ziraat ve çiftçilik yapmaya zorlayan, ağır borçlar altında ezen, fiziki olarak kendilerini zor işlerde çalıştıran toprak sahiplerinin tasallutundan kurtulma fırsatı bulmuşlardı. Bu çağrı, daha az seviyede de olsa, prensler, soylular ve doğu İslam dünyasında siyasi, iktisadi kazanç elde edeceğini düşünen toprak sahipleri tarafından da destek buldu. İtalya ve diğer yerlerdeki ticari şehirlerin katkıları, askerleri Avrupa'dan deniz yoluyla doğu sahillerine nakletmek için gemilerini haçlı kumandanların emrine vermeleri şeklinde tezahür ediyordu.

Hiç şüphesiz, Katolik kilisesi çiftçiler, toprak sahipleri ve prenslerden oluşan feodal batı toplumunun düşmanca savaş temayülünü yönlendirmedi

---

¹ Prof. Dr. Abdusselam Tedmuri tarafından hazırlanan "es-Selâcika ve 'alâkatuhumbi-Benî 'Ammâr fi Trablus eş-Şâm الشام عمّار في طرابلس" adlı tebliğin tercümesidir.

² Ernest Parker, *el-Hurûbü's-Salîbiyye*, trc. Esseyid el-Bâz el-Arîni, Kahire 1960, s. 23.

başarılı olmuş, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için dini ve siyasi nüfuzunu kullanarak onları savaşa itmiştir. Böylece Hıristiyanlık, o asırda bilinen dünyanın her yanına yayılmıştır. Eğer bu seferlerle savaşlardan bir netice elde edilmeseydi, kilisenin istediği şekilde bir genişleme ve Hıristiyanlığın yaygınlaşması mümkün olmazdı. Eğer haçlı kumandanlarının siyasi, ticari ve sömürge amaçları dini hedeflere galebe çalmış olsaydı, diğer yandan sefere katılanların tümü din, iman ve cihat örtüsü altında Müslümanlara karşı ve Kudüs'ü onlardan kurtarmak amacıyla sefere katılmış olsaydı yine bir netice elde edilemezdi.

Haçlı Seferleri genel olarak İslam dünyasının siyasi bölünmelerden ve mezhepsel anlaşmazlıklardan muzdarip olduğu bir zamana denk gelmiştir. Özelde ise Haçlı Seferlerinin hedef aldığı Bilâdü's-Şâm'ın şehirleri, biri diğerine karşı olan hükümdarlar ve prensler tarafından bölüşülmüş, parçalanmış bir siyasi durum arz ediyordu. Mezhepsel anlaşmazlık, Mısır'daki İsmâîlî Fâtımîlerle Irak'taki Sünnî Selçuklular arasındaydı. Bu durum, iki Yunan kilisesi olan Ortodoks Bizans ile Roma ve Batı'da olan Latin Roma Katolik kilisesi arasındaki mezhepsel ayrılığa çok benzemektedir. Ki bu savaş ve çatışmalara sebep olması bakımından daha şiddetli ve daha kötüdür. Bilâdü's-Şâm, Fâtımîler ve Selçuklular ile Fâtımî halifesi ile Abbâsî halifesi arasındaki askerî ve mezhepsel mücadelenin odak noktasıydı. Hıristiyan batı ordusu İslâm ülkelerini araştırmaya başladığında bu mücadele onları yıpratmıştı. Her ikisi de aynı olmak üzere Fâtımîlerle Selçuklular Haçlıların İslâm beldelerine gelişine, biri diğerini yok etmek veya nüfuzunu kırmak, gayelerini tahkik etmesi zaviyesinden bakmışlardı. Böylece Şam ve sahil kesiminin Avrupalılar tarafından işgal edilmesi ve 22 Şaban 492/1099 Cuma günü de Kudüs'ün düşmesi kolay hale gelmiştir.

Bu esnada daha evvel Selçuklu sultanı Alparslan'ın oğlu Tutuş ve ondan sonra da oğlu Dukak'ın memlûklerinden olup Dımaşk Atabek'i olan, Atabek Tuğtekin olarak da bilinen Emir Zahîrî'd-dîn Ebû Mansur, Dımaşk'ta -Bilâdü's-Şâm'ın başkenti- bulunuyordu. Burada kendisi ve ailesi için yaklaşık yarım asır devam eden bir hâkimiyet tesis etmişti (497-549/1103-

1154).³ Tuğtekin, Şam sahillerinin müdafaasında büyük rol oynamış, gücü nispetinde işgalci ve istilacı kuvvetlere karşı durmuştur.

Bir sahil kenti olan Trablusşam'ına zamanki prensi, şehri on yıl Fâtımîlerden bağımsız olarak yöneten Fahrü'l-Mülk lakaplı Ebû Ali Ammâr b. Muhammed b. Ammâr'dı.⁴ O Şia'nın İmâmiye (*İsnâ Aşeriyye*) mezhebine mensuptu (492-501/1098-1108). Tarihçi ez-Zehebî onu şöyle övmektedir:

“O dirâyetli, cesur, tedbirli, basiretli ve atılgan bir adamdır. 15 yıl boyunca şehri Franklara karşı müdafa etmiş ve düşmana korku salmış, onları dize getirmiştir. Sultanlar ona hediyeler gönderiyor, başarıları onları imrendiriyordu fakat kimse ona yardım da etmiyordu. Bizans imparatoru çok kereler ona elçi göndermiştir. Kuşatmada çok iyi önlemler almıştı, karada ve denizdeki, yaz-kış hile ve tuzaktan iyi anlardı, bu uğurdabirçok adamı yitip gitmiş ve yiğitleri azalmıştır.”⁵

Burada şuna da işaret etmemiz gerekir ki, “Fahrü'l-Mülk b. Âmmâr” sadece Trablus şehrinin emiri değil bilakis güneydeki Cübeyl'den Kuzeyde Şam sahilindeki Cebele'ye kadar uzanan geniş bir emirliğe hükmediyordu. el-Âkûra bölgesi, el-Betrün, Enefe, Araka, Tartus, Cibâl Akkâr ve ed-Dâhil'deki Cibâlü'l-Aleviyyîn bu emirliğin dahilindeydi. Kaleler: el-Havâbi, el-Kehf, el-Müneyka, el-Kudmûs, Misyâf, Hısnu'l-Ekrâd, el-Ulleyka, Rafeniyye ve diğerleriydi.

Atabek Tuğtekin'in Benî Ammâr Emirliği ile ilişkileri 482/1089 tarihinden itibaren başlamıştır. Bu, Fahrü'l-mülk'ün ağabeyi Kadı Celâlü'l-mülk Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ammâr⁶ zamanına denk gelmektedir. O 464/1072 yılında Trablus'ta hüküm sürmüştür. Bizanslılar

³ Âtika b. Sâmîr Beytiyye, Atabekiyye Âl-i Tuğtekin ed-Dımaşkiyye, (Basılmamış master tezi), Danışman: Prof. Dr. Ömer Abdusselam Tedmuri, Lübnan Üniversitesi, 3. Bölüm, Trablus 1422/2001.

⁴ Ömer Abdusselam Tedmuri, *Terâcimu'l-Ulemâve'l-A'lâm fi'l-Karni's-Sâdis el-Hicrî*, 1. Bs. El-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda-Beyrut 2011, c. 2, s. 55-57, no: 504.

⁵ Ez-Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Sijyeru'l-Âlami'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaud ve Me'mûn Sağırıcı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984, c. 19, s. 311, no: 196.

⁶ Ömer Abdusselam Tedmuri, *Terâcimu'l-Ulemâve'l-A'lâm fi'l-Karni's-Sâdis el-Hicrî*, Mevsûatü'l-Ulemâve'l-A'lâm fi Târihi Lübnan ve Sâhilü's-Şâm, 1. Bs. El-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda-Beyrut 2011, c. 2, s. 573-580, no: 529.

Cebele kalesini zapt etmişlerdi. Kalenin kadısı Ebû Ubeydullah Mansur da esirler arasında bulunuyordu. Bunun üzerine Celâlî'l-mülk ona mektuplar göndererek esaretten kurtulması için yardım edeceğini ve Cebele'nin kedisine teslim edilmesinden sonra buranın kadılığını tekrar kendisine vereceğini vadetmişti. Cebele'de onun serbest bırakılması Rumların kendilerini zayıf hissetmelerine neden oldu. Celâlî'l-mülk'e, deniz kuvvetlerinden bir kısmını göndermesini talep eden bir mektup yazdı. Bunun üzerine Celâlî'l-mülk bir kısım denizcilerinin yanında "Aynü'z-zaman" adını verdiğini bir kölesiyle birlikte Trablus askeri birliğine girmiş olan Sünnî Türkmenlerden 300 kişiyi ona yolladı. Kalenin kapıları onlara açıldı ve böylece Rumlardan kaleyi geri aldılar.⁷Bu olay üzerine Celâlî'l-mülk onlara ihsanda bulundu. Kadı Mansur sözünde durmuş, Celâlî'l-mülk de ona büyük miktarda mal vermiştir.⁸Böylece Cebele, 469/1077 senesinden itibaren Trablus kadısının hâkimiyetine geçmiştir.⁹ Kadı Mansur vefatına kadar vazifesini burada yapmıştır. Kendisinden sonra bu görev İbnSuleyha¹⁰ olarak da tanınan oğluEbû Muhammed Ubeydullah b. Mansur'a geçmiştir. O henüz genç olup biniciliğe ilgi duyuyordu ve kendine fazlasıyla güveniyordu. Bu sebeple askerlik mesleğini seçti ve bu alandaki yeteneğini kanıtladı. Ordusunun güvenini kazandıktan sonra hırsı onu Cebele'nin fiili hâkimi olmaya sürükledi. Celâlî'l-mülk b. Ammâr bu tehlikeyi sezmiş ve onu yakalayarak tevfik etmek istemişti. Fakat İbnSuleyha kendisine yapılan planı hissetmiş ve sebeple de İbnAmmâr karşı isyan ettiğini ilan etmişti. Cebele'nin yakınlarınakadar Selçuklular hükmetmeye başlayınca, amacına ulaşmak için onlarla işbirliği yapmayı uygun bulmuştu. Bu sebeple de Abbâsî Halifesi adına hutbe okuturdu.¹¹Celâlî'l-mülk, Selçukluları öfkelenlendirmekten korktuğundan ve Selçuklularla arasındaki barışın bozulmasına sebep olmamak için askeri bir harekât yapamamıştı.

⁷Sıbtİbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu, *Mirâtü'z-Zaman fî Târîhi'l-A'yân*, (Mısır Milli Kütüphanesinde elyazması), c. 2, k. 2, 170 A,B.

⁸İbnTağrıberdi, en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire, *Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye*, Kahire 1963, c. 5, s. 111 dipnot.

⁹Ömer AbdusselamTedmurî, *Lübnan mine's-Siyâdeti'l-FâtümiyyeHatta's-Sukûtubiyedi's-Salîbiyyîn (358-518/969-1124)*, et-Târîhu's-Siyâsî, Dâru'l-İman, Trablus 1994, s. 169.

¹⁰Tedmurî, a.g.e., s. 177.

¹¹İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmilî'î-Târîh*, thk. Ömer AbdusselamTedmurî, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrut 1997, c. 8, s. 446.

Fakat büyük bir zekâ ve dehayla Selçukluları düşmanlarına karşı kışkırtmayı başarmıştı. Şöyle ki, babasının vefatından beri 488/1095 hüküm süren Dımaşkhâkimi Şemsü'l-Mülûk Dukak b. Tutuş'a elçiler ve bol miktarda mal göndererek düşmanını öldürtmeye teşvik etmiş, sonunda o da bunu kabul etmişti. Atabek Zahîru'd-dîn Tuğtekin'i onun üzerine göndermişti. Tuğtekin, İbn Suleyha'yı kuşatmış fakat bir netice elde edememiş bir de Cebele'den yaralı olarak dönmüştü.¹²

Cebele, Celâlü'l-mülk İbn Ammâr'ın vefatından (30 Şaban 492/1099)¹³ sonrasına ve Haçlıların Şam sahiline gelişlerine kadar İbn Suleyha'nın elinde kalmıştı.

Fahrü'l-Mülk İbn Ammâr ağabeyinin vefatının hemen akabinde yönetimi ele almıştı. Talihsizdi çünkü onun hükumete gelişi Haçlı Seferlerinin başlangıcına denk gelmişti. Godfrey de Bouillon ve Lorraine Dükü'nün kumandasındaki bir grup Haçlı Cebele'ye ulaşmış ve muhasara etmişlerdi. İbn Suleyha adamlarıyla birlikte onlara giderek, kuşatmayı kaldırmaları halinde birçok hediyenin yanında altın vermeyi teklif etmişti. Franklar onun bu teklifini az bulmuşlar ve küçümsemişlerdi. Bunun üzerine İbn Suleyha, Selçuklu Sultanı Berkuyaruk'un¹⁴ Şam'a geldiği yönünde haberler yaymış, bunun üzerine Franklar kaçmıştı. Şimdi burada tarihçi İbnü'l-Esir'in anlattıklarını harfiyyen naklediyoruz:

“Bu haberi (yani Sultan Berkuyaruk'un Şam'a geldiği haberi) ancak Sultan'ın kendilerini takip etmekten vaz geçtiğini öğrenince geri dönüp (Cebele'yi) tekrar muhasara ettiler. Fâtîmîler'in onlarla (Haçlılarla) savaşmak üzere yola çıktığını söyleyince Haçlılar ikinci defa oradan (Cebele'den) uzaklaştılar. Sonra geri döndüler, bunun üzerine oradaki Hıristiyanlarla anlaşıp Haçlılara şebirin bir burcunu kendilerine teslim etmek ve böylece şebre hakim olmalarını sağlamak gayesiyle haber göndermeye karar verdi. Hıristiyanların bu husustaki mektupları Haçlıların eline geçince ileri gelenler ve şovalyelerden müteşekkil yaklaşık üç yüz kişiyi teçhiz edip anlaştıkları burca gönderdiler. Haçlı şovalyeleri

¹² İbnü'l-Esir, a.g.e., c. 8, s. 446.

¹³ El-Azîmî, Muhammed b. Ali el-Halebî (ö. 556/1161), *Târîhu'l-Azîmî*, thk. Ali Sevim, Ankara 1988, s. 26, thk. İbrahim Za'rur, Dımaşk 1984, s. 360.

¹⁴ Tyre'li William, *el-Hurûbu's-Salibiyye*, trc. Hasan Habeşî, Hey'etü'l-Mısrîyyetü'l-Âmmeli'l-Kitâb, Kahire 1992, c. 2, s. 52.

sarkıtılan iplerle birer birer yukarı çıkmaya başladılar. Surların üzerinde bulunan İbnSuleyha da yakarı çıkan Haçlıların hepsini teker teker öldürdü. Sabableyin şovalyelerin kafalarını kesip aşağı attılar. Bunun üzerine Haçlılar oradan uzaklaştılar.

Daha sonra Haçlılar Cebele'yi yeniden kuşattılar. Şehrin önüne ahşap bir burç diktiler. Burçlardan birini de yaktılar ve orada sabahladılar. Bu burcu Ebû Muhammed yaptırmıştı. Ebû Muhammed daha sonra surda delikler açtı ve kapıdan dışarı çıkıp onlarla savaştı, fakat mağlup oldu ve Haçlılar onu takip ettiler. Bunun üzerine adamları da o delikten çıktılar ve arkadan Haçlılara saldırdılar. Haçlılar bozuldu ve geri dönüp kaçtılar. Kumandanları¹⁵ esir alındı, ancak büyük meblağda kurtuluş akçesi verip kendisini kurtardı.

Ebû Muhammed daha sonra Haçlıların kendisini takip etmekten vaz geçmeyeceğini, kendisini onlara karşı müdafaa edecek kimsenin de olmadığını anladı ve AtabegTuğtekin'e haber gönderip Cebele surlarını teslim etmesi, ailesi ve ağırlıklarıyla Dımaşk'a varıncaya kadar kendisinin koruması için güvendiği bir şahsı göndermesini istedi. Tuğtekin onun isteğini kabul etti ve oğlu Tâcülmülk Börü'yü ona gönderdi. Ebû Muhammed şehri ona teslim edip Dımaşk'a gitti. Tuğteki'den kendisini Bağdat'a göndermesini istedi, o da bunu kabul etti ve Enbar'a varıncaya kadar onu koruması için muhafızlar görevlendirdi.

Ebû Muhammed Dımaşk'ta bulunduğu sırada Trablus hâkimi İbnAmmâr, Melik Dukak'a haber gönderip: "İbnSuleyha'yı bana beş parasız teslim et, bütün malını da sen al; sana üç yüz dinar veririm" dedi, fakat Dukak bunu kabul etmedi. Ebû Muhammed Enbar'a varınca orada birkaç gün kaldı, sonra Bağdad'a gitti. Bu sırada Sultan Berkuyaruk da Bağdad'daydı. Ebû Muhammed Bağdad'a varınca vezir el-EazzEbu'l-Mehâsin onun yanına getirtti ve : "Sultanın paraya ihtiyacı var. Askerler ondan yanında olmayan şeyleri istiyorlar. Biz senden otuz bin dinar istiyoruz. Bu Sultan Berkuyaruk için büyük bir iyilik olur. Sen de bu vesileyle mükâfat ve teşekkürü hak edersin." Dedi. Bunun üzerine Ebû Muhammed: "Benim göç yüküm, eşya ve

---

¹⁵Kondİstabl veya İstabl, Latince "Comes Stabuli" birleşik lafzının muarrebidir. Ortaçağ Avrupa terimi olarak, kale kumandanı ve muhafızı anlamına gelmektedir. Memlükler devrinde bununla eş anlamlı olarak "Dizdar" kelimesi kullanılmıştır.

paralarım Enbar'damisafir kaldığım evdedir.” Dedi. Vezir de oraya birkaç adamını gönderdi. Bunlar Enbar'da çok miktarda mal ve değerli takılar buldular ki, bunlar arasında çok güzel bir şekilde yapılmış altın ve gümüşten mamul bin yüz parça ziynet eşyası vardı. Ayrıca benzeri bulunmayacak vasıfta elbise ve sarıklar da bulunuyordu.¹⁶

İbnü'l-Esîr, Cebele hakkındaki rivayetine şu sözleriyle devam eder: “Tâcülmülkbörü'ye gelince: o Cebele'ye hâkim olup oraya yerleşince, adamları da kendisi de halka çok kötü davrandılar, onlara hoşlanmayacakları muamelelerde bulundular; bunun üzerine şehir halkı Trablus hâkimi Kadı Fahrü'l-Mülk Ebû Ali, Ammâr b. Muhammed b. Ammâr'a haber gönderip kendilerine yapılan muameleden dolayı şikâyetçi oldular, teslim etmeleri için adamlarından birini göndermesini istediler; o da kabul edip oraya asker sevk etti. Askerler Cebele'ye girdiler ve halk ile iş birliği yapıp Tâcü'l-Mülk ve maiyetindekilerle birliktesavaştılar. Sonunda Türkler mağlûp oldular, İbnAmmâr'ın askerleri de Cebele'ye hâkim oldular ve Tâcü'l-Mülk'ü esir alıp Trablus'a gönderdiler. İbnAmmâr onu güzel karşıladı, iyilik ve ihsanda bulundu, sonra da babasının yanına Dımaşk'a gönderdi. Babasından özür dileyip meseleyi anlattı; çünkü İbnAmmâr, Haçlılar'ın Cebele'yi işgal etmelerinden korkuyordu.”¹⁷ Bu olayların tamamı 494/1100 senesinde cereyan etmiştir.

Fahrülmülk b.Ammâr, Tuğtekin'e iyi bir siyaset ve anlayışlı oluşunu ince bir biçimde yansıtarak bir adım atmıştı. Bu yolla aradaki sulh içindeki ilişkilerin devamını sağlamış, ona karşı hasmâne bir tavır takınmamıştır. Özellikle Haçlılar karşısında yardımına ihtiyaç duyduğunda ona müracaat etmiştir. Bundan sonraki hadiseler de onun başarılı siyasetini teyit etmiştir. İleride değinileceği üzere, bu siyasetinin meyvelerini de Tuğtekin'in, kendisini kurtarmasında alacaktır.

Henüz bir yıl bile geçmeden Franklar Şubat 495/1102'de Cebele'nin güneyindeki Tartus şehrini ele geçirmişlerdi. Haçlılar 497/1103 senesinde Cübeyl şehrini ele geçirince, Trablus kuzeyden ve güneyden çevrilmiş oldu.

¹⁶İbnü'l-Esîr, a.g.e., c. 8, s. 444-449.

¹⁷İbnü'l-Esîr, a.g.e., c. 8, s. 448.

Şehir ve şehir halkı için çemberin daralması sebebiyle şehrin batı tarafında doğrudan Trablus nehrine bakan kayalık bir platonun üzerine bir kale yapımına başlandı. Burada, Hz. Osman'ın hilafetinin başlarında sahabe-i kiramdan Süfyan b. Mücîb el-Ezdî, Trablus'u feth ettiği sırada bir kale inşa etmişti.¹⁸ Bu aynı mevkide KadıCelâlülmülk b. Ammâr'ın *Meşhed* diye bilinen bir cami inşa ettirmişti. Haçlı kumandanı Saint GillesliRaymond bu camiyi kiliseye çevirmesinden sonra günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁹ 300 atıyla kaleye saldıran Trablus emirinin hücumları başarılı olmuş, 19 Zilhicce 497/1104'te²⁰ içindekileri öldürmüşler ve kaleyi tahrip etmişlerdi.²¹

Saint GillesliRaymondve beraberinde bulunan kont ve şövalyelertahrip edilmiş kalenin içine girdikleri sıradayanan salonlardan birisi çöktü. Raymond bu olayda yanmış on gün sonra ölmüştür.²² Halasının oğlu William Jordan bu binayı yeniden yaptırmıştır. Kuşatma öyle şiddetlenmişti ki, fakirleri şehirden sürmüşler, akabinde zenginler de fakir düşmüşlerdi.²³ İbnAmmârTrablus'tan çıkarak Selçuklu Sultanı Muhammed b. Melikşah ve Abbâsî Halifesi el-Müstazhir Billâh ile görüşmek ve düşmanı bölgeden uzaklaştırma için yardım istemek üzere Bağdat'a gitmek zorunda kaldı. Bağımsızlığını devam ettirmek için Fâtımîler'den yardım istemeyi düşünmemişti. Bu yüzden Şaban 501/1108'de Dımaşk emirlerinden Artuk b. Abdurrezzak'a Bağdat'a giderken Dımaşk'a girişi sırasında kendisiyle bir ittifak yapmak için haber göndermişti. İbnAmmâr, Trablus'tan ayrılmadan önce amcasının oğlu Şerefü'l-Mülk lakaplı Ebu'l-Menâkîb Muhammed b. Abdullah b. Ammâr'yerine vekili olarak bıraktı. Ona ve onun yanına bıraktığı askerlerine, kendisi yokken şehri müdafaa etmelerini emretti. Günde üç kez

¹⁸ *Müsnedü Muaviye el-Etrablûsî'l-Hadîsve'l-Fevâidve't-Târîh*, nşr. Ömer AbdusselamTedmuri, Dâru'l-İman, Trablus 1997, s. 106.

¹⁹ Hasan Sarkis, *Contribution a l'histoire de Tripoli et de saregion a l'epoquesdesCroisades, Problemesd'histoir, d'architecture et de ceramique*, Paris 1980, s. 128-129.

²⁰ İbnü'l-Kallânîsî, *Zeylû Târîbi Dımaşk*, s. 146; İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-çamân*, c. 2, s. 264; c. 2, s. 425,426; Bektâş el-Fâhirî, *Târîhu'l-Fâhirî*, thk. Ömer AbdusselamTedmuri, *el-Mektebetü'l-Asriyye*, Sayda-Beyrut 2010, c. 2, s. 414.

²¹ Wiet (Gaston), *Uneinscription d'unprince de Tîrpoli de la dynastiedes Banu 'Ammar- dans Memorial Henri Basset- T. XVIII 280*, Paris 1928.

²² *Anno Commena, The Alexiad*, çev. E. A. S. Dawes, London 1928, c. 111, s. 389.

²³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, c. 8, s. 527.

surları denetlemeleri için askerler, muhafızlar, kâtipler ve hafızlar tayin etti. 800 denizci, 2000 süvari ve piyadenin altı aylık maaşlarını peşin olarak verdi.²⁴Maiyyetiyle birlikte Trablus'tan çıkarak Beyrut'a, buradan da Dımaşk'a hareket etti. Dımaşk'a emir Artuk'unhimayesinde girmiş, AtabegTuğtekin kendisine saygı ve hürmetle göstermiş, hatta onu kendi hamamına bile sokmuş, onun için ziyafet vermişti. Ordu kumandanları ve ileri gelenler kendisine at, katır, deve, elbise ve taşıyabileceği kadar başka şeyler de vermişlerdi. Ancak o bu hediyeleri kabul etmedi. Şairler onu övmüştür. Ertesi gün haşiyesiyle birlikte Dımaşk'tan hareket etmeden önce, Trablus'ta vekili olarak bıraktığı amcazâdesinin isyan ettiği ve ileri gelen bir kumandanı öldürttüğü haberi geldi. Bunun üzerine İbnAmmâr askerlerine, onu yakalamaları ve el-Havâbî Kalesi'ne²⁵ hapsedmelerini emretti. Sultan'a takdim etmek üzere babasını temsilen TâcülMülükBöri b. Tuğtekin'in ile birlikte Dımaşk'tan ayrıldı. Bunlar aralarındaki dostluk ilişkilerini kanıtlamaktadır. Sultanla olan görüşmesini ayarlaması için kendisine yardımcı bir sefir görevlendirdi. Saygı ve hürmetle karşılandı. Öyleki, sultan karşılama yapmak için bütün emirlerinin çıkmasını istedi. Onlarla birlikte üzerine oturması ve saray getirmeleri için bir tahtirevan gönderdi. Karşılama onu yakınına oturttu. Halife el-Müstazhir Billâh da kendisine samimiyetle davrandı ve onu Bağdat'taki bir saraya yerleştirdi. İbnAmmâr'ın Bağdat'a girişi önemli bir gündü. Sultan Muhammed b. Melikşah, daha önce onun emsali hiçbir melike vermedi güzel bir ziyafet tertip etti.²⁶İbnü'l-Esîr Trablus emiri Fahrü'l-Mülk'ün ziyade ikram ile karşılaşmasına şunları ekler: "İşte bunların tamamı, cihadın dünyadaki semereleridir, ahiretteki mükâfatı ise elbette daha büyüktür."²⁷

Resmi görüşmeler başlamadan önce Fahrü'l-Mülkgarip eşyalar, safkan bir at ve İbnü'l-Bevvâb'ın hattıyla bir Mushaf-ı şerif gibi çok kıymetli eşyaları

²⁴İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 8, s. 527; İbnü'l-FurâtNâsiruddîn Muhammed b. Abdurrahim, *Viyana Kütüphanesi yazması*, no: 814, c. 1, 3B. İbnü'l-Kallânîsî, *a.g.e.*, s. 160.

²⁵İbnü'l-Kallânîsî, *a.g.e.*, s. 161; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 8, s. 558; İbnü'l-Cevzî, (yazma) c. 12, k. 3, 260B; matbu c. 2, s. 493.

²⁶İbnü'l-Adîm Ömer b. Ahmed, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, nşr. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1976, s. 158.

²⁷İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 8, s. 559.

ihtiva eden hediyelerini Sultan'a sundu. Ardından Haçlıların Trablus'u kuşatmaları ve oradaki Müslümanların büyük bir sıkıntı içinde muzdarip oldukları hakkında bir konuşma geçti. Sultandan yardım istedi. Kendisiyle birlikte asker gönderilecek olursa istedikleri her şeyi yapmayı tekeffül etti. Görüşmeler beraberindekibir kısım önde gelen ümeranın, önce Sultana karşı isyan eden bir asinin başlattığı isyanı bastırmaküzere Musul'a gitmeleri, ardından da Trablus'a gitmeleriyle sona erdi.²⁸

Fahrü'l-Mülk verilen sözlerin yerine getirilmesi için Bağdat'ta yaklaşık 5 ay boşu boşuna bekledi. 502 senesi Muharrem ayının ortalarında Dımaşk'a döndüğünde Trablus'un onun hâkimiyetinden çıkıp Fâtımîler'in eline geçtiğini öğrendi. Bir müddet Dımaşk'ta kaldı ve sonunda Tuğtekin'den kendisine bir bölük asker vermesi talep etti, Tuğtekin de onu bu isteğini yerine getirdi. Trablus yakınlarındaki İrka yakınlarına geldi. Buradan dönerek tutuklanan amcasının oğlu Şemsü'l-Mülk'ün bulunduğu el-Havâbî Kalesine geldi. En sonunda Cebele'nin sahiline yerleşti ve halk kendisine itaat etti.²⁹

Fahrü'l-Mülk İrka'dan ayrılıp Cebele'ye gelirken, güvendiği kölelerinden birini orayı savunmak üzere bırakmıştı. Franklar Trablus'un yakınlarında seferber haldeydenerzakı kesiyorlardı, bu da sıkıntıyı artırıyordu. Dımaşk hâkimi Tuğtekin dışında Müslümanlardan yardım istenecek kimse yoktu. Şehrin himayesinde kendisinin aciz kaldığını, kaleyi ona teslim edeceğini ifade eden bir mektup yolladı. Mektubunda şunları söylemiştir: “Bu kaleyi Müslümanların almaları benim için hem dünya ve hem de ahiret açısından Haçlıların işgal etmesinden daha hayırlıdır.” Bunun üzerine Tuğtekin İsrail adlı bir adamını üç yüz kişiyle birlikte göndererek 502/1109 senesinde kaleyi teslim aldı. İsrail, İbn Ammâr'ın mallarına tamah etmiş, bir ok atarak onu öldürmüştü. Tuğtekin, kaledakilere muttali olmak orayı askerleriyle, erzak ve savaş araç gereçleriyle takviye etmek için kaleye gitmek istedi, fakat iki ay boyunca yağın şiddetli yağmur ve karziyaretine mani oluyordu. Yağmur durduktan sonra dört bin süvariyle yola çıktı. Fakat ansızın şehri kuşatmış olan Haçlılarla karşı karşıya geldiler. Karşı koyamadılar. Bunun üzerine Tartus

²⁸İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'ş-Şaman* (yazma), c. 12, k .3, 260; (matbu) c. 2, s. 493-494.

²⁹İbn Munkiz Üsame, *el-İ'tibâr*, thk. Philip Hitti, Princeton 1930, s. 96.

yolu üzerinde el-Akme denilen kaleye giderek burayı civardaki bazı kaleleri ele geçirdiler. Fakat Trablus'u muhasara eden Guillaume Jordan dönüşünde gece bir tuzak kurdu ve Tuğtekin'i bozguna uğrattı. İrka'ya giderek 3 hafta boyunca burayı muhasara etti, Recep 502'de eman ile şehri ele geçirdi. İsrail'i yakaladı ve onu ancak esir edilmiş bir Haçlı kumandanın serbest bırakılmasına karşılık olarak serbest bırakıldı.³⁰ 11 Zilhicce 502/12 Temmuz 1109'da Trablus'u ele geçirmek için dönmeden önce, öncü birliklerini kuzeye göndererek Hama'nın üzerindeki Şeyzer'e hücum ettiler. Trablus'un düşmesi Dâru'l-İlmdiyeye adlandırılan ve yaklaşık 3 milyon yazmayı ihtiva eden büyük kütüphanesinin yanmasına sebep oldu.³¹ İngiliz Haçlı Seferleri tarihçisi Steven Runciman, burayı "Dünyanın en mükemmel kütüphanelerinden biri" olarak zikretmektedir.³²

Trablus'un düşmesinden sonra Şam sahilindeki Banyas (Belenyas) düşmüştür. Daha sonra Fahrü'l-Mülk Akkar ve Cübeyl'in yukarıdaki Cebelü'l-Munayıra bölgelerindeki bazı iktaların kendisine bırakması karşılığında Cebele'yi Haçlı kumandanı Tancred'e teslim etmiştir. İbn Ammâr, Şeyzer kalesine gitmişti. Buranın hâkimi Trablus asıllı Emir Sultan b. Ali b. Mukallid b. Munkızidi. Onun yanında ikamet etmesi sorun olunca, Dımaşk'a gitmeyi tercih etti. Dımaşk'ta Tuğtekin onu kendisine ait bir eve yerleştirdi. Dımaşk'ın büyük kazalarından biri olan Zebedânî'yi kendisine ikta etti.

Haçlılar böylece, her biri Benî Ammar Emirliği'nin sahil kaleleri ve şehirleri olan Cübeyl, İrka, Trablus, Enefe, Batrun, Tartus, Banyas ve Cebele'yi ele geçirmişlerdi. Elde sadece Cibâl'deki Cübeyl'e bakan ve onunla Ba'albek arasındaki el-Munayıra'nın aralarında bulunduğu iç kesimdeki kaleler kalmıştı. Ki burası Benî Ammâr emirliğinin güneydoğu zaviyesini teşkil ediyordu. Akkar kalesi ise İrka'ya bakan kuzey dağlarının üzerinde yer

³⁰İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 8, s. 571; en-Nüveyri Ahmed b. Abdulvahhab, *Nihayetü'l-Ereb fî Fümünî'l-Edeb*, thk. Muhamme Emin ve Muhammed Hilmi, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire 1992, c. 28, s. 264; İbnü'l-Furât, *Târihu'd-Düvel ve'l-Mülûk*, (yazma), c. 1, 28A.

³¹İbnü'l-Furât, *a.g.e.*, c. 1, 38B, 40A.

³²Steven Runciman, *Târihu'l-Hurûbi's-Salibiyye*, trc. Seyyid Bâz el-Arîni, Beyrut 1967, c. 2, s. 113, 114.

alıyordu. Dâhili derinlik Emirliğin siyasi ve idari sınırlarını temsil ediyordu. Öyle görünüyordu Tuğtekin'in Zebedânî'yükta etmesinden sonra Benî Ammar, Akkâr ve el-Münaytırada adındaki iki kaleye inhisar etmişti. Tuğtekin ise ova bölgelerine Haçlı saldırılarını durdurmak ve Rafeniyye, Misyâf, et-Tûfân ve el-Ekrâd kalelerini korumak için Franklarla yaptığı anlaşma mucibince bu iki kaleyi de teslim etmiştir.³³

İbn Ammâr'a gelince, onun hakkındaki haberler 512/1119 senesine kadar kesilmektedir. Bu tarihte Musul'da Melik Mesud b. Muhammed b. Melikşah'ın veziri olduğunu ancak yine ertesi yıl azledildiğini görüyoruz.³⁴ 514/1121 senesinde bu kez onu Mardin hâkimi Emir Necmeddin İlgâzî b. Artuk'un yanında görüyoruz. 516/1123 senesi Safer ayında Mısır'a giderek Fâtımî Halifesi el-Âmir Billah'a itaat arzemiş, o da kendisini affederek,³⁵ vefat ettiği 516-517/1123-1124 senesine kadar da burada yaşamıştır.

Yazara ait bazı eserler:

Ö. A. Tedmuri, *Târîh ve Âsâr Mesâcid ve Medârisu Trablus fi'l-Asri'l-Memâlik*, Trablus 1974. (Arabic)

Ö. A. Tedmuri, *Tarih Tarablus al-Siyasi wa'l-Hadari 'abr al-Ousûr*, Tripoli 1984. (Arabic)

Ö. A. Tedmuri, *Loubnanmin al-Fath al-Islâmîhattâ Sukout al-Dawla al-Oumaniya (12-132 H / 634-750 AD)*, Silsilat Dirasat fi Tarih ALSahel ALSahim, Tripoli 1990. (Arabic)

Ö. A. Tedmuri, *Tarih Tarablus al-Siyasi wa'l-Hadari 'abral-Ousûr: 'asral-Mamalik*, Tripoli 1981. (Arabic)

Ö. A. Tedmuri, *Âthâr Tarablusal-Islamia*, Tripoli 1994. (Arabic)

Ö. A. Tedmuri, *Mamsouaat Oulamaaal-Mouslimin fi Tarikeb Loubnanal-Islâmi*, Beyrut 1990. (Arabic)

³³ Abdusselam Ömer Tedmurî, *Lübnan mine's-Siyâdetü'l-Fâtımıyye*, s. 244-245.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, c. 8, s. 630; İbnü'l-Furât, *Târîhu'd-Düvel*, c. 1, 118B.

³⁵ Takiyyüddin el-Makrîzî, *İttiazu'l-Hunefâbi-Abbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımıyyîne'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed, Kahire 1973, c. 3, s. 79-80.

Ö. A. Tedmuri, *Tarablus fi al-Tarikh*, Tripoli 1995. (Arabic)

Ö. A. Tedmuri, “The Plans of Tripoli al-Shamandits Mamluk Architecture”, *Aram Periodical*, ix-x (1974), s. 471-495.